

W. Koschmal, prof., dr.
University of Regensburg, Regensburg, Germany

THERAPY AND UTOPIA: REGENSBURG'S "LITTLE" UKRAINE (1945-1949)

Regensburg, largely untouched by the destruction of WWII, became a therapeutic place for displaced persons from Ukraine between 1945 and 1949. German residents of the Ganghofersiedlung, one of Regensburg's residential areas, left their houses in 1945 to make room for 4,723 Ukrainian displaced persons. These people created a small town, a utopia with their own baker, blacksmith, schools, theater, orchestra, postoffice and such. Their scouting organization was also important. The Ganghofersiedlung became a place for literature and publishers. The Ukrainians who left the area in 1949 for Canada and the USA who call themselves the "Regensburg Family" have continued to meet on a regular basis since 1959, the last time in 2006. A half-hour documentary film with the title "Striving for Dignity" was made in 1982 using footage from 1947. It appears to be the only film of this type using footage from a German displaced persons camp. The film, as in the written memoirs of earlier residents, offers a much too idyllic image of everyday Ukrainian life in the residential area as there were also Nazi collaborators among the Ukrainians. The Ganghofersiedlung's complicated history is a topic still requiring research.

Key words: Germany 1945-1949, Regensburg, Ukrainian displaced persons (DP).

УДК 94 (477=162.1)

А. Папакін, канд. іст. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

"НАЙБІЛЬШ СИЛЬНИЙ ПРОТЕСТ" ПРОТИ БРЕСТСЬКОГО МИРУ: ПРИЄДНАННЯ ІІ БРИГАДИ ЛЕГІОНІВ ДО 2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена об'єднанню польських військових формувань з австро-угорського та російського боків фронту Першої світової війни – ІІ бригади Польських легіонів та 2-го Польського корпусу. Підписання Українською Народною Республікою Брестського миру 9 лютого 1918 р. передбачало включення до складу УНР Холмщини та частини Підляшшя, на які претендували поляки, що викликало ряд протестів у Польщі. Одним з найсильніших виступів проти цього положення Брестського миру документи називають перехід фронту ІІ бригадою Польських легіонів на чолі з полковником Юзефом Галлером. Стаття, не торкаючись досить добре вивченого аспекту бою ІІ бригади з австро-угорськими частинами під Раранчею, висвітлює долю з'єднання після його переходу через фронт. На іншому боці фронту на початок 1918 р. були сформовані польські національні формування російської армії – 2-й та 3-й Польський корпуси, розміщені у Бессарабії та на Поділлі. У статті на підставі архівних документів показано, як ІІ бригада спробувала спочатку об'єднати розрізнені на Поділлі польські загони під своїм командуванням, проте невдовзі, внаслідок австро-угорського наступу на територію України наприкінці лютого 1918 р., ІІ бригада відійшла до Сорок у Бессарабії, де розміщувався штаб 2-го Польського корпусу. У статті показано трансформацію військових частин та підрозділів ІІ бригади, що настала після її приєднання до 2-го корпусу, що завершилася утворенням 10 березня 1918 р. окремої 5-ї стрілецької дивізії у складі корпусу, на чолі якої став командир розформованої ІІ бригади Ю. Галлер. У статті висвітлюється подальша доля солдатів колишньої бригади після того, як у березні 1918 р. весь 2-й Польський корпусу переправився через Дністер на Поділля.

Ключові слова: Брестський мир, Польські легіони, польські корпуси, Українська Народна Республіка.

Брестський мирний договір Української Народної Республіки (УНР) з Центральними державами 9 лютого 1918 р. був важливою подією не лише в українській історії. Через те, що за умовами договору до УНР повинні були бути приєднані землі Холмщини і частини Підляшшя, прикордонні з польськими, це справило неабиякий вплив на тогочасне польське суспільство. Один із проявів протестного руху, що розгорівся у Польщі – перехід Польським допоміжним корпусом фронту і приєднання його залишків до 2-го Польського корпусу в Україні – став подією великого політичного значення. Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. польські військові формування створювалися як у складі армій держав Антанти (Російської імперії та Франції), так і їх супротивників – Центральних держав (Австро-Угорщини), однак цей перехід об'єднав польських військовиків з обох боків фронту.

Історіографія цього питання чимала: велика кількість праць міжвоєнного та сучасного періоду, присвячених польському збройному чину під час Першої світової війни, містить згадку про цю подію [12; 13]; деякі з них доволі детально описують бій легіонерів під Раранчею 15–16 лютого 1918 р. [14, s. 135–153; 15, s. 220–233; 19, s. 143–152]. Проте саме питання приєднання легіонерів до 2-го Польського корпусу залишається мало дослідженим аспектом польської військової історії періоду Першої світової війни.

Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. російська армія на Південно-Західному та Румунському фронтах, покликаних обороняти Україну і сусідню Бессарабію від військ Німеччини і Австро-Угорщини, фактично розпалася. Щоб врятувати ситуацію, російське командування

ще в серпні 1917 р. започаткувало масштабну "націоналізацію" армії, що мала наслідком утворення різноманітних національних військових формувань. Зі згоди російського командування і під загальним керівництвом Інспекторату польських збройних сил в Україні (на чолі з генералом-лейтенантом Євгенієм де Геннінг-Міхаєлісом) [16, s. 15] на Румунському та Південно-Західному фронтах з листопада 1917 р. триває створення 2-го та 3-го Польських корпусів (1-й корпус перебував у тилу Західного фронту). Сформований у січні 1918 р. на Румунському фронті 2-й Польський корпус (штаб – м. Сороки) складався з чотирьох недоукомплектованих піхотних полків (об'єднаних у 4-у стрілецьку дивізію), інженерного полку, двох полків уланів, артилерійської бригади, кінної батареї, а також легкого та важкого артилерійських дивізіонів і на 14 лютого 1918 р. налічував 3714 осіб, 27 кулеметів та 59 гармат [2, brak paginacji]. Утворення 3-го Польського корпусу відбувалося на тлових етапно-концентраційних пунктах Південно-Західного фронту (у Луцьку, Рівному, Сарнах, Кремінці, Заславі, Коростені, Старокостянтинові, Проскурові, Бердичеві, Умані та Кам'янці-Подільському, Житомирі, Звягілі, Вінниці та Києві), які збирали солдатів самовільно демобілізованих військових частин. На кінець січня 1918 р. з солдатів Південно-Західного фронту сформовано лише кілька батальйонів піхоти, саперну роту, дивізіон артилерії, офіцерський "рицарський легіон", авіаційний загін, а також кілька кавалерійських ескадронів [3, s. 81–82; 5, арк. 36].

9 грудня 1917 р. провід УНР звернувся з нотою до всіх воюючих і нейтральних держав, в якій висловив намір підписати мир. Невдовзі у Бресті-Литовському

озброїлися у російські гвинтівки. За сумлінну працю та гідну поведінку під час переходу лінії фронту більшість офіцерів та частину солдатів бригади полковником Ю. Галлером було підвищено у званні [1, s. 52; 7, арк. 65 зв.; 12, s. 344–345; 13, s. 27, 31, 35]. Невдовзі, 10 березня, наказом командування 2-го Польського корпусу в його складі настала уніфікація: з колишніх легіонерів було утворено нову, 5-у стрілецьку дивізію на чолі з полковником Ю. Галлером, до складу якої увійшла Карпатська бригада (її 2-й та 3-й піхотні полки доповнили 15-й та 16-й полки, включені до складу дивізії), 6-й уланський полк, легкий артилерійський дивізіон підполковника Лопушанського і окрема батарея підполковника Ю. Ройка. Відтак 2-й Польський корпус став нараховувати близько 6,5 тис. осіб.

8 березня 1918 р. польський виконавчий комітет Румунського фронту видав відозву до солдатів 2-го Польського корпусу, в якій зазначив: "Весь польський народ з обуренням запротестував проти нових поділів Польщі... найбільш сильним протестом був перехід польської Карпатської бригади Галлера через ряди австро-німецьких військ на поєднання з нашими корпусами", а також визначив цілі подальшого формування – об'єднання з 1-м Польським корпусом [18, s. 392–394]. Відповідно до цього завдання, у березні 1918 р. 2-й Польський корпус переправився на лівий берег Дніпра, і невдовзі, очолений Ю. Галлером, вирушив далі, до переправи через Дніпро біля Канева, де був у травні 1918 р. роззброєний німцями [9, с. 106–115].

Таким чином, перехід II бригадою Польських легіонів фронту на знак протесту проти умов Брестського миру став одним з найсильніших протестів поляків проти окупаційної політики Німеччини і Австро-Угорщини на польських землях. Перебування залишків Польських легіонів у вигляді Польського допоміжного корпусу під австро-угорським командуванням, що було останнім епізодом військової співпраці польського незалежницького руху з Центральними державами, завершився з моментом приєднання колишніх легіонерів до польських збройних формувань в Україні, створюваних для боротьби саме проти Центральних держав. Діячі польського військового руху розуміли, що сформувати власні збройні сили у самій Польщі не вдасться, тому, об'єднавши зусилля поляків з обох боків фронту, розпочали створення своєї армії в еміграції. Колишні легіонери продовжили свій бойовий шлях у лавах польських військових формувань в Україні, на Кубані, на Півночі Росії, у Сибіру, а також в Італії та Франції.

Список використаних джерел

1. Archiwum Akt Nowych, Warszawa, zesp. Gabinet Cywilny Rady Regencyjnej, poz. 42.
2. Centralne Archiwum Wojskowe im. B. Waligóry (CAW), Warszawa, sygn. I. 122. 71. 1.
3. CAW, sygn. I. 122. 72. 8.
4. Державний архів Київської області, м. Київ (ДАКО), ф. 1787, оп. 1, спр. 6, 76 арк.
5. ДАКО, ф. 1787, оп. 2, спр. 1, 100 арк.
6. ДАКО, ф. 1787, оп. 2, спр. 5, 124 арк.
7. ДАКО, ф. 1787, оп. 6, спр. 19, 6 арк.
8. ДАКО, ф. 1787, оп. 8, спр. 19, 24 арк.

9. Папакін А. 2-й Польський корпус в Україні (березень – травень 1918 р.) / Артем Папакін // Вісник Київського славістичного університету. Серія: "Історія" – 2007. – № 32. – С. 106–115.

10. Папакін А. Стосунки між УНР та Польщею в 1918–1919 рр. / Артем Папакін // Наукові записки Києво-Могилянської академії. – Т. 27. Історичні науки. – 2004. – С. 38–41.

11. Френкін М. С. Революционное движение на Румынском фронте. 1917 г. – март 1918 г. Солдаты 8-й армии Румынского фронта в борьбе за мир и власть Советов / М. С. Френкин. – М.: Наука, 1965. – 368 с.

12. Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie. 1914–1920 / Henryk Bagiński. – Warszawa: Główna Księgarnia wojskowa, 1921. – 598 + IX s.

13. Bergel R. Dzieje II Korpusu polskiego / Rajmund Bergel. – Warszawa: Główna Księgarnia wojskowa, 1921. – 64 s.

14. Czerep S. Bój II Brygady Legionów pod Rarańczą z 15 na 16 lutego 1918 r. / Stanisław Czerep // Zeszyty naukowe filii UW w Białymstoku. – 1988. – Zeszyt 60. Humanistyka. – T. XI. Dział H – Prace Historyczne. – S. 135–153.

15. Czerep S. II Brygada Legionów Polskich / Stanisław Czerep. – Warszawa: Bellona, 2007. – 344 s.

16. Henning-Michaelis E. de. Burza dziejowa. Część III. W zamęcie. Przyczynki do historii formacji polskich w Rosji 1917–1918 / Eugeniusz de Henning-Michaelis. – Warszawa, 1929. – 190 s.

17. Kozłowski W. Artyleria polskich formacji wojskowych podczas I wojny światowej / Włodzimierz Kozłowski. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1993. – 491 s.

18. Wrzosek M. Dokumenty polskiego ruchu wojskowego w formacjach rosyjskiego frontu Rumuńskiego i losy II Korpusu Wojsk Polskich. 1917–1918 / Mieczysław Wrzosek // Studia Podlaskie. – T. XVIII. – Białystok, 2009/2010. – S. 329–420.

19. Wrzosek M. Zbrojny czyn żołnierza legionowego pod Rarańczą 15 lutego 1918 roku / Mieczysław Wrzosek // Międzyzmorze. Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej. XIX–XX wiek. – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1995. – S. 143–152.

References

1. Archiwum Akt Nowych, Warszawa, zesp. Gabinet Cywilny Rady Regencyjnej, poz. 42.
2. Centralne Archiwum Wojskowe im. B. Waligóry (CAW), Warszawa, sygn. I. 122. 71. 1.
3. CAW, sygn. I. 122. 72. 8.
4. Derzhavnyi arkhiv Kyivs'koi oblasti, Kyiv (DAKO), fond 1787, opys 1, sprava 6, 76 arkushiv.
5. DAKO, fond 1787, opys 2, sprava 1, 100 arkushiv.
6. DAKO, fond 1787, opys 2, sprava 5, 124 arkushi.
7. DAKO, fond 1787, opys 6, sprava 19, 86 arkushiv.
8. DAKO, fond 1787, opys 8, sprava 19, 24 arkushi.
9. PAKIN, A. H. (2007) 2-yi Pols'kyi korpus v Ukrayini (berezen' – traven' 1918 r.). *Visnyk Kyivs'koho slavyistichnoho universytetu. Seriya "Istoriya"*. 32, 106–115.
10. PAKIN, A. H. (2004) Stosunki mizh UNR ta Polshcheyu v 1918–1919 rr. *Naukovi zapysky Kyievo-Mohylians'koyi akademii. Istorychni nauky*. 27, 38–41.
11. FRENKIN, M. S. (1965) *Revolucionnoye dvizheniye na Rumynskom fronte. 1917 g. – mart 1918 g. Soldaty 8-y armii Rumynskogo fronta v bor'be za mir i vlast' Sovetov*. Moscow: Nauka.
12. BAGIŃSKI, H. (1921) *Wojsko Polskie na Wschodzie. 1914–1920*. Warszawa: Główna Księgarnia wojskowa.
13. BERGEL, R. (1921) *Dzieje II Korpusu polskiego*. Warszawa: Główna Księgarnia wojskowa.
14. CZEREP, S. (1988) Bój II Brygady Legionów pod Rarańczą z 15 na 16 lutego 1918 r. *Zeszyty naukowe filii UW w Białymstoku. Humanistyka*. 60, T. XI, 135–153.
15. CZEREP, S. (2007) *II Brygada Legionów Polskich*. Warszawa: Bellona.
16. HENNING-MICHAELIS, E. de (1929). *Burza dziejowa. Część III. W zamęcie. Przyczynki do historii formacji polskich w Rosji 1917–1918*. Warszawa.
17. KOZŁOWSKI, W. (1993) *Artyleria polskich formacji wojskowych podczas I wojny światowej* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
18. WRZOSEK M. (2009/2010) Dokumenty polskiego ruchu wojskowego w formacjach rosyjskiego frontu Rumuńskiego i losy II Korpusu Wojsk Polskich. 1917–1918. *Studia Podlaskie*. XVIII, 329–420.
19. WRZOSEK, M. (1995) Zbrojny czyn żołnierza legionowego pod Rarańczą 15 lutego 1918 roku. *Międzyzmorze. Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej. XIX–XX wiek*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 143–152.

Надійшла до редколегії 12.03.15

A. Papakin, Ph.D.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"THE MOST POWERFUL PROTEST" AGAINST THE BREST PEACE TREATY: JOINING OF 2nd BRIGADE OF POLISH LEGIONS WITH THE 2nd POLISH CORPS IN UKRAINE

The article is devoted to the union of Polish military forces of the Austro-Hungarian and Russian sides of the front of the First World War – the 2nd Brigade of the Polish Legions and 2nd Polish Corps. The signing by the Ukrainian People's Republic peace treaty in Brest-Litovsk on February 9, 1918 included the Holm and Podlasie regions, which were claimed by the Poles, to the UPR. This caused protests in Poland. The documents call one of the strongest protests against those Brest peace treaty positions the transition of front by the 2nd Polish Legions Brigade led by Colonel Józef Haller. Article without touching of well studied aspect of combat near Rarańcha the 2nd brigade fought with Austro-Hungarian troops, highlights the fate of the Brigade after crossing the front. On the other side of the front at the beginning of 1918 the Polish national formations of

the Russian Army were formed – 2nd and 3rd Polish Corps placed in Bessarabia and Podolia. The article based on archival documents shows how the 2nd Brigade first tried to unite the scattered Polish units under his command, but soon, due to the Austro-Hungarian attack on the territory of Ukraine in late February 1918, the 2nd Brigade went to Soroky in Bessarabia, housed the headquarters of 2nd Polish Corps. The article reveals the transformation of the military units of the 2nd Brigade, which occurred after its accession to the 2nd Corps, which ended with the formation on March 10, 1918 of the 5th Rifle Division, which was led by the commander of the disbanded 2nd Brigade Józef Haller. The article deals with the fate of former soldiers of the brigade after the March 1918 when all 2nd Polish Corps crossed the Dniester.

Keywords: Brest peace treaty, Polish Legions, Polish corps, Ukrainian People's Republic.

УДК 94:2-756(477-25):37.091.212(=163.2)"1878/1915"

Т. Прищеп, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

НАВЧАННЯ БОЛГАР У КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ (1878-1915 РР.)

У 1878 році на Балканському півострові постала нова відроджена болгарська держава – Князівство Болгарія. Після відновлення державності у Князівстві на перше місце постало питання професійної підготовки національних кадрів для остаточного формування власне болгарської держави. Одним із напрямів професійної підготовки болгарської молоді було навчання на території Російської імперії, керівництво якої було зацікавлене у наданні відповідної допомоги. У статті досліджуються основні особливості професійної підготовки болгарських студентів у Київській духовній академії після завершення російсько-турецької війни 1877-1878 років. Визначено передумови навчання майбутніх болгарських церковних та громадських діячів у навчальних закладах Російської імперії. Автор простежує основні аспекти навчального процесу студентів з Балкан у духовному закладі Києва. У статті проаналізовано документальну базу, на основі якої регламентувався процес навчання іноземних студентів на території імперії. На основі архівних матеріалів розкривається характер освітньої підготовки та виявлено фінансовий аспект допомоги іноземним студентам. У статті також звернено увагу на діяльність випускників Київської духовної академії на батьківщині та висвітлено їхній внесок у становлення болгарської державності.

Ключові слова: болгар, Київська духовна академія, Князівство Болгарія, Російська імперія.

Навчання болгар у Київській духовній академії (КДА) у другій половині XIX – на початку XX століття було продовженням вже існуючої традиції. Студенти з Балкан зустрічаються в українських навчальних закладах ще у першій половині XVIII ст. Південні слов'яни здобували професійну освіту переважно в київських, харківських та одеських навчальних закладах. Після успішного закінчення російсько-турецької війни 1877-1878 рр. державні чиновники Російської імперії активно продовжували надавати великого значення навчанню болгар на своїй території. Адже після відновлення болгарської державності у 1878 р. у Князівстві гостро постала проблема підготовки професійних кадрів для формування власного державного апарату.

Питання навчання болгар у Київській духовній академії в історіографії частково згадується у загальному контексті. В українській історіографії варто виділити роботу О. Павлюченка, який, досліджуючи суспільні зв'язки українського та південнослов'янських народів, звертає увагу на питання професійної підготовки болгар у навчальних закладах тогочасної України [5]. Про значну роль Києва у формуванні болгарських професійних кадрів зазначають дослідники Ф. Шевченко [6, с. 30] та Г. Саган [7, с.115-127].

Серед болгарських дослідників варто виділити І. Танчева [8], Л. Метева [9] та Р. Манафову [10], які описують процес підготовки болгарської молоді за межами Князівства Болгарія, в тому числі й на території Російської імперії. Зокрема, І. Танчев у своїй праці "Българската държава и учението на българи в чужбина" висвітлює основні тенденції у виборі болгарськими навчального закладу за межами держави, а також розкриває ключові аспекти облаштування навчального процесу за кордоном [8].

Метою статті є розширення відомостей про формування відновленого Князівства Болгарія у другій половині XIX століття та висвітлення провідних тенденцій у одному із напрямів професійної підготовки болгарських кадрів. Поставлена мета обґрунтовується тим, що у вітчизняній історіографії й по сьогодні немає жодної узагальнюючої праці, присвяченої формуванню основних державних структур відновленої болгарської дер-

жави, в тому числі й висвітленню питання професійної підготовки в українських навчальних закладах.

Процес виховання болгарської молоді в навчальних закладах імперії не припинявся і в роки розриву болгарсько-російських дипломатичних відносин (1887-1889 рр.). Тут варто відзначити, що перерва у дипломатичних взаєминах з Росією ускладнювала, але не зводила до нуля питання професійної підготовки болгар у навчальних закладах імперії. З цього приводу можна лише сказати, що погіршення відносин з імперським урядом призвело до того, що у болгарському Міністерстві Народної освіти зменшили кількість болгарських стипендіатів.

Необхідно зазначити, що в другій половині XIX – на початку XX ст. питання дозволу здобувати професійну освіту на території імперії входило до загального курсу зовнішньої політики тогочасної російської держави. Процес навчання болгар в Російській імперії регламентувався спеціальним документом. Це були "Правила вибору та рекомендації слов'янських уродженців у російські навчальні заклади" від 24 квітня 1897 року, розроблені Комісією з питань освіти південних слов'ян [4, арк. 2]. У "Правилах" було чітко розписано процес набору та навчання іноземних студентів. Варто зауважити, що всі прохання про зарахування до навчальних закладів імперії зосереджувалися у віданні спеціальних російських дипломатичних агентств, які були утворені на території слов'янських країн. У Князівстві Болгарія таке агентство працювало у Софії.

За "Правилами" усі питання з приводу набору іноземних студентів мали завершитися до 1 квітня поточного року. Наступним кроком був розгляд поданих документів спеціальною Комісією з освіти, яка працювала при російському уряді. Серед документів, які подав абітурієнт, обов'язково повинні були бути свідоцтво про народження, атестат про завершений навчальний заклад на батьківщині, а також інформація про батьків. Ще однією з особливих вимог при вступі було знання російської мови. Досить важливим моментом у "Правилах" є питання подальшої діяльності болгарських випускників. Так, вони не мали права залишатися на державній службі в Російській імперії та зобов'язувались повернутися на батьківщину.